

İngiliz İşgali Sonrası Mısır'ın Dönüşümleri ve Türkiye ile İlişkileri*

HALİM GENÇOĞLU*

Doç. Dr.
Cape Town Üniversitesi

**Halim Gençoğlu İzmir'deki lisans eğitiminin ardından Cape Town Üniversitesi'nde (University of Cape Town: UCT) Dini Çalışmalar alanında yüksek lisansını tamamladı. Tezinde Güney Afrika, Osmanlı ve diğer arşiv kaynaklarını kullanarak Osmanlı İslam alimi Ebubekir Efendi'nin 19. yüzyılda Güney Afrika'daki dini faaliyetlerine odaklandı. Daha sonra İbrani çalışmaları alanında "Marjinal Dini Mezheplerin Sosyo-Politik Zorlukları: Bir Vaka Çalışması Olarak Sabetaycı Tarikat" konulu doktora çalışmasını tamamladı. Tarihteki tartışmalı bir figürü, kendini Mesih ilan eden Yahudi Haham Şabbetay Tzvi'yi analiz etti. Akademik çalışmaları sırasında, hem Güney Afrika hem de Osmanlı arşiv kaynaklarını kullanarak daha geniş Güney Afrika temaları üzerine araştırmalar da yürüttü. Arşiv araştırmaları sırasında Dr. Muhammed Şükrü Efendi'nin UCT'den mezun olan ilk siyahi tıp öğrencisi olduğunu keşfetti. Bu keşif 12 Nisan 2016 tarihinde UCT web sitesinde yayınlandı. (<http://www.health.uct.ac.za/news/new-evidencefirst-black-medical-doctors-uct-south-african-history>) Daha yakın bir tarihte, 71 Wale Street adresindeki Bo-Kaap müzesinin aslında Osmanlı Türk din alimi Mahmud Fakih Efendi'ye ait olduğunu keşfetti. Halen Cape Town Üniversitesi Afrika Çalışmaları Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak Afrika Çalışmaları alanında araştırmalar yapıyor.*

E mail: halim.gencoglu@wits.ac.za

<https://orcid.org/0000-0002-4743-1698>

Geliş Tarihi: 9.1.2024

Kabul Tarihi: 1.2.2024

*Metin Halim Gençoğlu tarafından Türkçe ve İngilizce olarak kaleme alınmıştır.

ÖZ

Bu makale, Mısır'daki İngiliz işgali sonrası dönem, Mısır'ın kuruluşunun ilk yıllarındaki Türkiye ile diplomatik ve siyasi ilişkilerine odaklanarak incelemektedir. 1952'de İngiliz işgalinin sona ermesinin ardından Mısır, Cemal Abdülnasır gibi isimlerin önderliğinde önemli bir siyasi ve sosyal dönüşüm aşamasına girdi. Bu dönemde Mısır, dış politikasını yeniden tanımlama ve yeni ittifaklar kurma arayışına girdi. Makale, Osmanlı dönemine kadar uzanan zengin tarihi bağları olan iki ülke Mısır ile Türkiye arasındaki gelişen ilişkileri ele alıyor. Britanya'nın çekilmesinin ardından aralarındaki etkileşimleri karakterize eden diplomatik alışverişleri, anlaşmaları ve işbirlikçi çabaları analiz ediyor. Çalışma, Mısır-Türkiye ilişkilerinin gidişatını etkileyen jeopolitik bağlamı, bölgesel zorlukları ve ortak istekleri ele alıyor. Ana temalar arasında pan-Arabizm ve pan-İslamcılığın diplomatik söylem üzerindeki etkisi, karşılıklı ekonomik çıkarların takibi ve iki ülkenin dış politikasını şekillendiren jeopolitik hususlar yer alıyor. Makale aynı zamanda ilişkilerinin kültürel ve toplumsal boyutlarını da inceleyerek, ortak tarihi ve kültürel yakınlıkların kamuoyu algılarını ve ikili ilişkileri nasıl etkilediğini araştırıyor. Arşiv belgelerinden, diplomatik yazışmalardan ve tarihi kayıtlardan yararlanan bu araştırma, Mısır'ın işgal sonrası dış politikasının inceliklerine ve Türkiye ile kuruluş dönemindeki ilişkilerine ışık tutuyor. Makale, bu ilişkinin siyasi, ekonomik ve kültürel boyutlarını inceleyerek, bu kritik dönemde Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'nun jeopolitik manzarasını tanımlayan karmaşık dinamiklerin incelikli bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunuyor.

Anahtar Kelimeler: İngiliz Mısır, Mısır, Mısır'ın bağımsızlığı, Osmanlı Mısır, Türkiye-Mısır.

ONLARCA YIL SÜREN İNGİLİZ İŞGALİNİN ardından Mısır, 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar milli egemenliğe doğru dönüştürücü bir yolculuğa çıktı. Britanya yönetiminin ardından yaşananlar, Mısır'ın siyasi, sosyal ve ekonomik manzarasında silinmez bir iz bıraktı ve kendi kaderini tayin etme dönemine zemin hazırladı. 1882 yılında başlayan İngiliz işgali, ülkenin siyasi dinamiklerini derinden etkilemişti. İşgal sonrası Mısır daha bağımsız bir siyasi sistem kurmaya çalıştı. 1922'de Birleşik Krallık, bazı çekincelerle de olsa, tek taraflı olarak Mısır'ın bağımsızlığını ilan etti.

Bu hamle, Mısırlıların siyasi kaderlerini şekillendirmeyi arzuladıkları bir geçiş aşamasının başlangıcını işaret ediyordu. İşgal sonrası erken dönem, Kral I. Faruk'un hüküm süren hükümdar olduğu anayasal bir monarşinin kurulmasına tanık oldu. Ancak bu dönem siyasi istikrarsızlık, ekonomik zorluklar ve monarşiye karşı artan memnuniyetsizlikle karakterize edildi. 1952'de General Muhammed Necib liderliğindeki ve daha sonra Albay Cemal Abdülnasır'ın desteklediği bir askeri darbe, monarşiyi devirerek Mısır tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu (Stolz, 2018: 213).

1925 yılında Türkiye devrimlerle, isyanlarla uğraşırken Mısırlı kardeşlerini unutmamış bölgedeki İngiliz tahakkümüne karşı destek için spor müsabakası düzenlenmişti. O sancılı yıllara rağmen samimi münasebetlerden ötürü Mısırlı sanatçılar Türkiye'yi ziyaret ettiler.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (CDA), 180. 09/3.19.1, 1925.

Nasır'ın Yükselişi ve Pan-Arabizm

Albay Nasır'ın iktidara yükselişi, daha iddialı ve milliyetçi bir Mısır'a doğru bir değişime işaret ediyordu. Nasır, ülkeyi modernleştirmeyi, toprakları yeniden dağıtmayı ve dış etkiyi

azaltmayı amaçlayan politikalar izledi. Vizyonu Mısır'ın ötesine uzanıyordu ve Arap birliği fikri olan Pan-Arabizm'i savunuyordu. 1956'da Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi Mısır'ın ekonomik bağımsızlık ve egemenlik arayışını daha da güçlendirdi (Mestyan, 2017: 16).

1956 Süveyş Krizi, Mısır'ın İngiliz işgali sonrası döneminde bir dönüm noktasıydı. Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararı İngiltere, Fransa ve İsrail'in askeri müdahalesine yol açtı. Ancak özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nden gelen uluslararası baskı, işgalci güçlerin geri çekilmesine neden oldu. Süveyş Krizi, Mısır'ın egemenliğini küresel sahnede savunma yeteneğini sergiledi.

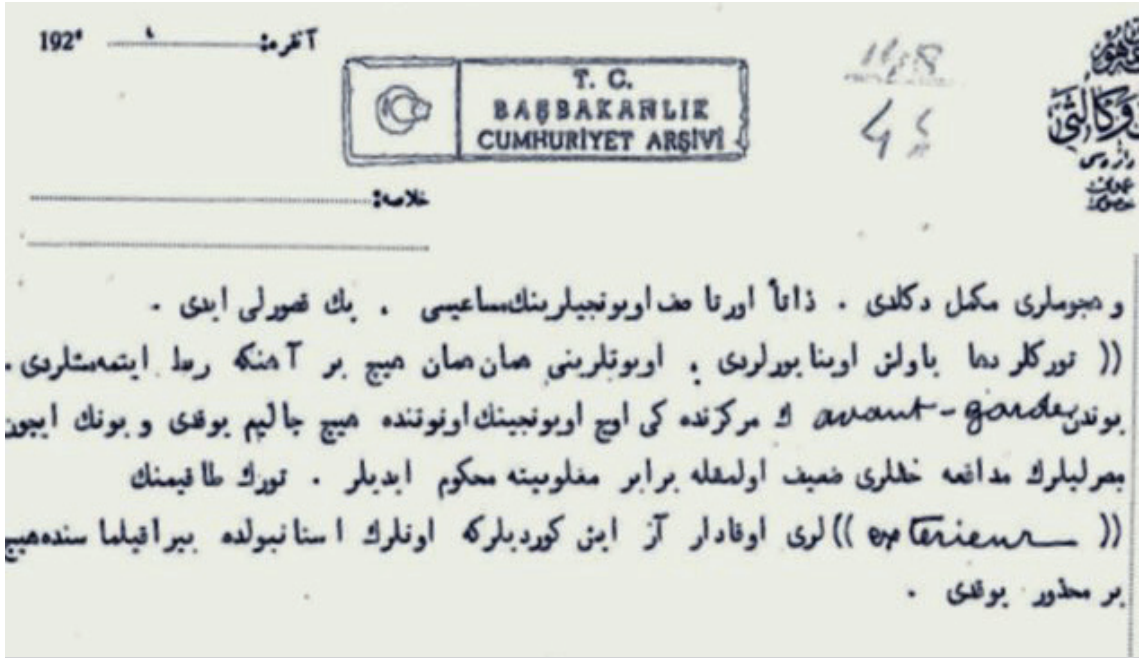
Zenginlik yoğunlaşmasını azaltmayı ve toprağı köylülere yeniden dağıtmayı amaçlayan toprak reformları başlatıldı.

İngiliz işgali sonrası Mısır, önemli sosyal ve ekonomik değişimlere tanık oldu. Zenginlik yoğunlaşmasını azaltmayı ve toprağı köylülere yeniden dağıtmayı amaçlayan toprak reformları başlatıldı. Sanayileşme çabaları ekonomiyi modernleştirmeye çalıştı ancak zorluklar devam etti. Bu dönemdeki nüfus patlaması aynı zamanda yenilikçi çözümler gerektiren sosyal ve ekonomik zorlukları da beraberinde getirdi. İngiliz işgali sonrası dönem, modern Mısır'ın temelini attı. Nasır'ın karizmatik bir lider ve Arap milliyetçiliğinin savunucusu olarak mirası, zorluklara ve eleştirilere rağmen hâlâ etkili olmaya devam ediyor. Daha sonraki liderler bu dönemdeki gelişmeleri temel alarak Mısır'ı bugünkü dinamik ve karmaşık ulusa dönüştürdüler (Febe, 2011: 65).

Mısır'da Osmanlı Yönetiminin Alacakaranlığı: Son Yıllara Bir Bakış

Mısır'daki Osmanlı yönetiminin 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar uzanan son yıllarına, siyasi, sosyal ve ekonomik değişimlerin karmaşık etkileşimi damgasını vurdu. Osmanlı İmparatorluğu hem içeriden hem de dışarıdan zorluklarla karşı karşıya kalırken Mısır, kendisini önümüzdeki on yıllar boyunca kaderini şekillendirecek dönüştürücü bir dönemin merkezinde buldu. 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu, idari ve hukuk sistemlerini modernleştirmeyi amaçlayan Tanzimat olarak bilinen bir dizi iç reformla boğuşuyordu. Ancak bu reformlar imparatorluğun köklü sorunlarını çözmeye yetmedi ve bir gerileme ve istikrarsızlık dönemine yol açtı. Osmanlı İmparatorluğu'nun kilit eyaletlerinden biri olan Mısır, bu dönemde kendine has zorluklarla karşılaştı. Bu dönem milliyetçi duyguların yükselişine ve daha fazla özerklik çağrılarına tanık oldu. Mısırlı milliyetçi ve askeri subay Ahmed Urabi gibi isimlerin karizmatik liderliği, siyasi manzaranın şekillenmesinde çok önemli bir rol oynadı. 1881-1882 Urabi İsyanı Mısır tarihinde bir dönüm noktası oldu. Dış nüfuz ve ekonomik sorunlardan kaynaklanan şikâyetlerden beslenen Urabi, Osmanlı padişahı tarafından atanan iktidardaki Hidiv'e karşı milliyetçi bir ayaklanmaya öncülük etti. İsyan, İngilizlerin görünüşte Süveyş Kanalı'ndaki mali çıkarlarını korumak için doğrudan müdahalesine yol açtı (Alan, 2013: 38).

1882'de İngiliz kuvvetleri Mısır'ı işgal ederek bölgedeki Osmanlı yönetimine fiilen son verdi. Mısır, sözde Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmasına rağmen, fiilen İngiliz himayesine girdi.

Türk spiker bu maçı şöyle anlatmıştı: Oyun ale'l-ekser vasafının fevkine çıkamıyordu. Türklerin oyununda takdire seza pek az unsur mevcuttur. Türkler Felemenk'in her hangi bir takımıyla karşılaşsalar ağıleb-i ihtimal mağlub olurlar. Mısırlıların biri biri arkasına dört golü ile başlayan ikinci yarıdan bahsederken muhbir halk arasında şâyân-ı alaka bir hareket olduğundan bahsediyor; bidayetde 2000'den ibaret olan seyirciler 5000'e bâliğ oldu. Alaaddin bir gol yapıp Türklerin şerefini kurtardı. Mısırlılar futbolu İngiliz usulüyle oynuyorlar Türkler ise oyunlarını yavaş oynuyorlardı. Türk takımının yedekleri o kadar az iş gördüler ki onların İstanbul'da bırakılmasında hiçbir mahzur yoktu.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (CDA), 180. 09/3.19.1, 1925.

Osmanlı Sultanı resmi olarak hükümdar unvanını taşımaya devam etti, ancak Mısır'ın özellikle ekonomik ve askeri konulardaki nüfuzu İngiliz etkisine hakim oldu. Mısır ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki resmi bağlar Birinci Dünya Savaşı sırasında koptu. 1914'te Osmanlı İmparatorluğu'nun Merkezi Güçler'in yanında yer almasıyla Mısır İngiliz himayesine girdi ve Osmanlı yönetiminin son kalıntıları da ortadan kayboldu. Osmanlı Saltanatı 1922'de kaldırıldı. Mısır'daki Osmanlı yönetiminin son yılları ülkenin ruhunda kalıcı bir etki bıraktı. Yabancı işgali, milliyetçi ayaklanmalar ve sonunda İngiliz etkisine geçiş deneyimi, Mısır'ın sonraki on yıllarda bağımsızlık ve egemenlik arayışına zemin hazırladı (Nomani, 2020: 43).

Nasır Döneminde Türkiye-Mısır İlişkileri

Mısır'da 1950'lerin başlarından 1960'ların ortalarına kadar uzanan Nasır dönemi, jeopolitik ve bölgesel ittifaklarda dinamik değişimlerin yaşandığı bir dönemdi. Bu dönemde Türkiye-Mısır ilişkileri siyasi ideolojiler, bölgesel dinamikler ve Cemal Abdülnasır gibi isimlerin karizmatik liderliğinin şekillendirdiği karmaşık bir evrim geçirdi. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından hem Türkiye hem de Mısır kendilerini geniş bir uluslararası manzaranın içinde buldular. Başlangıçta, iki ülke arasındaki ilişkiler, bölgesel istikrar ve ekonomik kalkınmaya yönelik ortak arzuya birlikte temkinli bir işbirliğiyle karakterize ediliyordu. Ancak Nasır'ın Mısır'da iktidara gelmesiyle

birlikte siyasi ideolojilerde ortaya çıkan farklılıklar Türkiye-Mısır ilişkilerinin gidişatını şekillendirdi (Gençoğlu, 2017: 18).

Cemal Abdülnasır'ın Arap birliğini ve bağımsızlığını vurgulayan Pan-Arabizm vizyonu, Mısır'ın dış politikasının şekillenmesinde önemli rol oynadı. Nasır'ın karizmatik liderliğiyle birleşen bu ideoloji, Arap uluslarını sömürgeci etkilere karşı bir araya getirmeye ve daha iddialı bir bölgesel kimlik oluşturmaya çalışıyordu. Sonuç olarak Mısır'ın diplomatik öncelikleri gelişti ve Türkiye gibi ülkelerle ilişkileri etkiledi. Nasır döneminin ilk yıllarında Türkiye, Ortadoğu'da Sovyet nüfuzunun algılanan tehdidine karşı 1955'te kurulan bir savunma ittifakı olan Bağdat Pakti'nin bir üyesiydi. Batı liderliğindeki ittifakları eleştiren Nasır, Mısır'ı anlaşmadan uzaklaştırdı. Doğu ile Batı arasındaki dengeyi korumaya kararlı olan Türkiye, bölgede gelişen dinamikleri ele alırken bir yandan da ittifak taahhütlerini yerine getirme zorluğuyla karşı karşıya kaldı. 1956 Süveyş Krizi Türkiye-Mısır ilişkilerini daha da gerdi. Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi İsrail, İngiltere ve Fransa'nın askeri müdahalesine yol açtı. Türkiye, NATO üyesi olmasına rağmen, güç kullanımına ilişkin endişelerini dile getirerek müdahaleye mesafe koydu. Bu, kritik bir bölgesel dönemde Türkiye ve Mısır'ın dış politika yaklaşımlarında bir ayrılığa işaret ediyordu. Süveyş Krizi sonrasında hem Türkiye hem de Mısır bölgesel istikrarın gerekliliğini fark etti. Bağdat Pakti'nin zayıflaması ve Mısır ile Suriye arasında kısa ömürlü bir birlik olan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin (UAR) ortaya çıkması, Türkiye'yi yaklaşımını yeniden değerlendirmeye yöneltti. 1960'ların başları boyunca, Türkiye'nin diyalog ve işbirliğine girme isteğini ifade etmesiyle diplomatik bağları geliştirme girişimleri oldu. Nasır dönemi Türkiye-Mısır ilişkilerinde kalıcı bir etki bıraktı. Bu dönemde siyasi farklılıklar mevcut olsa da gelişen dinamikler gelecekteki etkileşimlerin zeminini hazırladı. Sonraki

yıllarda, bölgesel ilişkilerin karmaşık doğasını yansıtan, ittifaklarda ve diplomatik girişimlerde değişimlere tanık olundu (Toprak, 2012: 223-237).

Nasır dönemi, Türkiye-Mısır ilişkilerinde zorlu ama dönüştürücü bir döneme işaret ediyordu. Bölgesel siyasetin karmaşıklıklarını idare eden her iki ülke, Ortadoğu'da istikrarın korunmasının önemini farkına varırken ideolojik farklılıklarla da boğuşuyordu. Bu dönemin mirası, bölgedeki jeopolitiğin karmaşık dansına ışık tutarak diplomatik manzarayı şekillendirmeye devam ediyor (Gençoğlu, 2020: 14).

Mısır'ın İngiliz işgalinden sonraki yolculuğuna siyasi geçişler, ekonomik reformlar ve ulusal kimlik arayışı damgasını vurdu. İşgal sonrası dönem, Mısır'ın bağımsızlık ve egemenlik arayışına zemin hazırlayarak, takip eden yıllarda ülkenin gidişatını şekillendirdi. Nasır gibi liderlerin mirası, Mısır'ın siyasi manzarasını etkilemeye devam ediyor ve bu dönüştürücü dönemin ülke tarihindeki kalıcı etkisini yansıtıyor demek yanlış olmaz. Mısır'daki Osmanlı yönetiminin alacakaranlığı, siyasi çalkantıların, milliyetçi özelemlerin ve dış müdahalenin karmaşık bir etkileşimine tanık oldu. Osmanlı İmparatorluğu iç zorluklarla karşı karşıya kalırken, Mısır değişimin odak noktası haline geldi ve sonuçta İngiliz nüfuzunun hakim olduğu yeni bir döneme dönüştü. Bu dönem Mısır'ın 20. yüzyıldaki kendi kaderini tayin etme ve bağımsızlık arayışının temelini atmıştır. 🌸

Kaynakça

- Alan, M. (2013). *Nature and Empire in Ottoman Egypt: An Environmental History*. 1st pbk. ed. Cambridge England: Cambridge University Press.
- Febe, A. (2011). *Coptic Christianity in Ottoman Egypt*, New York: Oxford University Press.
- Gençoğlu, H. (2017). *Ottoman Traces in Southern Afrika the Impact of Eminent Turkish Emissaries*, Libra yay. İstanbul.
- Gençoğlu, H. (2020). *Türk Arşiv Kaynaklarında Türkiye - Afrika = Turkey - Africa in the Turkish Archival Sources*, 1. baskı ed. İstanbul: SR Yayınevi.
- Mestyaan, A. (2017). *Arab Patriotism : The Ideology and Culture of Power in Late Ottoman Egypt*, Princeton New Jersey: Princeton University Press.
- Nomani, S. (2020). *Turkey Egypt and Syria : A Travelogue (version First edition)*. First ed. Syracuse New York: Syracuse University Press. Stolz, D., A. (2018). *The Lighthouse and the Observatory : Islam Science and Empire in Late Ottoman Egypt*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Toprak, S. (2012). Osmanlı Yönetiminde Kuzey Afrika: Garp Ocakları. *Journal of Turkology*. <https://doi.org/10.18345/tm.02790>.